

Kelemen Katalin
KISVÁLLALKOZÁSOK EGY IPARVÁROSBAN

A győri kisvállalkozások és a helyi gazdaságszerkezet¹

A vállalkozáselmélet - többek közt - a személyes adottságokhoz, a kultúrához, a hálózatokhoz, a makrokörnyezethez kapcsolja a vállalkozások értelmezését, amelyek területi eloszlása nem egyenletes. Ezen olvasatokhoz kapcsolódva, a vállalkozások sűrűségének, szerkezetének a helyi gazdasági struktúrában való elhelyezésére törekszem. Szeretném kideríteni, hogy milyen hatások alakítják egy térség kisvállalkozói szféráját, mi a kapcsolat a kisvállalkozások jellemzői és a régió között. Azokat a régiót, illetve a helyi gazdasági struktúrát jellemző - sokszor egymást keresztező hatású - tényezőket vagy tényezőegyütteseket keresem, amelyek a vállalkozások számának, szerkezetének területi különbségeire hatással lehetnek. A nemzetközi és hazai szakirodalom alapján ilyenek például:

- a (helyi) gazdaság fejlettségi szintje (nyugat-kelet lejtő),
- a fogyasztás növekedése,
- technikai változások,
- a munkanélküliség,
- a külföldi tőke szerepe,
- az ágazati struktúra,
- a cégek méret szerinti struktúrája,
- a helyi politika stb.

Győr, azaz egy olyan város esetében, ahol Budapest után a legmagasabb az egy főre jutó GDP, alacsony a munkanélküliség, s úgy tűnik, a transzformációs válság a legkevesebb zökkenővel járt, különösen érdekes, hogy a vállalkozások száma nem kiemelkedő, nem haladja meg a megyeszékhelyek átlagát. Ennek okait keresve, Győr példáján azt vizsgálom, hogy egy település kisvállalkozásainak sűrűsége, összetétele milyen összefüggésben áll annak strukturális adottságaival, illetve milyen a kisvállalkozások egymáshoz és a helyi gazdasághoz való kapcsolódása.

Győr az észak-dunántúli régió legnagyobb települése, lakónépessége 130 808 fő, agglomerációs gyűrűjével együtt 200 000 fő (1996). Bécs, Budapest és Pozsony felé ágaznak szét az innen induló autópályák, egyórás távolságon belül 15,9 millió ember él (Magyarország városai 1996).

Az egy főre jutó GDP a megyék rangsorát tekintve Győr-Moson-Sopron megyében a legmagasabb (1994, 1995, 1996), s előnye évről évre nő. A nyolcvanas évek végi, kilencvenes évek eleji visszaesést 1993-tól a forgalom - inflációt meghaladó mértékű - növekedése követi. A magas jövedelem nemcsak a rendszerváltás utáni időszak jellemzője. Annak ellenére, hogy a relatív pozíciók átrendeződtek,² a megye korábbi előnyét nemcsak megtartotta, hanem növelte is.

Győrött a regisztrált munkanélküliek száma 1993-ban érte el a maximumot, 10 059 főt (ekkor a megyei munkanélküliségi ráta: 8,5% volt). 1993-tól a foglalkoztatás szélesedése és részben a korábbi munkanélküliek inaktívvá válása révén a munkanélküliségi ráta fokozatosan csökkent.³

A munkaerő-kereslet szerkezete megváltozott: nőtt az iskolázottabbak iránti igény (Köllő 1998), s ennek hatására a magasabb képzettséget nyújtó iskolákban tanulók aránya Győrött a magyar városokhoz képest emelkedett (1. táblázat).

1. táblázat

Az ezer lakosra jutó tanulók száma Győrött és a városokban, 1996 (fő)

Tanulók száma ezer lakosra	Győr	Az összes magyar város
Szakmunkás	30	26
Középiskolai tanuló	78	58

Felsőfokú hallgató	53	19
--------------------	----	----

Forrás: KSH Győr-Moson-Sopron Megyei Igazgatósága.

A képzés jellege alkalmazkodik a város munkapiacához. A középiskolák harmada ipari jellegű, s az 1973-ban alapított Széchenyi István Főiskola hallgatóinak létszáma is dinamikusan bővült. Mindemellett a város nemcsak közigazgatási, hanem kulturális központ is.

Nemcsak az infrastruktúrát jellemzi az az adat, hogy 1997-ben 27 bank, illetve 41 takarékszövetkezet telephelyével képviselteti magát a városban.

A vállalkozások számokban⁴

A társasági törvény megszületése után Győrben is *cégalapítási* láz kezdődött, s a cégbejegyzések száma - ha csökkenő mértékben is - a mai napig körülbelül évi 10 százalékkal növekszik (2. táblázat). A társaságok méret szerinti vagy társasági forma szerinti struktúrája nem mutat egyedi vonásokat.

2. táblázat

A Győr-Moson-Sopron megyei cégbírószág által bejegyzett, Győr székhelyű cégek számának összegzett adatai

Időpont	Bejegyzett cégek száma	Évi számbeli növekedés	Növekedés (százalék) Előző év =100 százalék
1989. január 1.	314	-	-
1989. december 31.	727	413	131
1990. december 31.	1448	721	199
1991. december 31.	2272	824	157
1992. december 31.	2865	593	126
1993. december 31.	3590	725	125
1994. december 31.	4237	647	118
1995. december 31.	4636	399	109
1996. december 31.	5225	589	113
1997. augusztus 31.	5541	316	108

Forrás: Céghírek CD, Kerszöv.

1997-ben a megyei cégbírószág 5541 (győri székhelyű) cégbejegyzésében - a többi megyeszékhelyhez hasonlóan - 16 százalék a megszűnt vagy jelenleg megszűnő társaságok aránya. Természetesen a megszűnés közgazdasági, szociológiai tartalma nagyon sokféle lehet, jelenthet piaci kudarcot, de átalakulást is, esetleg csak a szabályozókhoz való alkalmazkodást.

Az *egyéni vállalkozások* fluktuációja - szintén nem egyedi jelenséggént - ennél jóval nagyobb (3. táblázat).

3. táblázat

Az egyéni vállalkozások számának alakulása Győrött 1990-1997

Év	Kiadott engedélyek száma	Visszaadott engedélyek száma	Egyenleg (évi)	Kumulált egyenleg

1990 előtt	1 868			
1990	1 801	516	1285	3 153
1991	3 625	1 194	2431	5 584
1992	2 724	1 348	1376	6 960
1993	3 225	1 278	1947	8 907
1994	2 358	1 201	1157	10 064
1995	1 253	1 876	-623	9 441
1996	1 025	2 409	-1384	8 057
1997 szeptember 30-ig	678	1 750	-1072	6 985
Összesen:	18 557	11 572		6 985

Forrás: Győri Önkormányzat adatgyűjtése.

A kilencvenes évek első éveiben a kiadott engedélyek száma évente több mint háromezerrel nőtt, 1994-ben ennél kevesebben fogtak egyéni vállalkozásba, s 1995-ben már csak ezer új vállalkozást indítottak Győrben. A vállalkozói engedélyek 62 százalékát azonban hosszabb-rövidebb idő után visszaadták. Így az egyéni vállalkozások száma 1994-ig csökkenő ütemben növekedett, majd 1995-től - növekvő ütemben - csökkenni kezdett, s 1997-re újra az 1992-es szintre került.

A megszűnési ráta 1995-ös megugrása (Győrött és az egész országban) azt is sugallja, hogy intézményi környezetben lényeges változások következtek be. A visszaadások mögött részben az is meghúzódott, hogy a vállalkozói engedélyt nem kifejezetten az "adóalanyiságot eredményező gazdasági tevékenység" céljával váltották ki.

Az egyéni vállalkozásról szóló törvény 1995-ös módosítása szerint 12 havi társadalombiztosítási járulékot meghaladó tartozás esetén a vállalkozói igazolványt visszavonják. Az általános forgalmi adóról szóló 1992. évi LXXIV. törvényt is 1995. január 1-jei hatállyal módosították. Szűkült azon beszerzések köre, amelyek után az adóterh levonható. A levonás lehetősége csak azokra a beszerzésekre terjed ki, amelyet "teljes egészében az adóalanyiságot eredményező gazdasági tevékenység körében használnak fel". Ez azt jelenti, hogy ha a vállalkozás a beszerzést bármely kis részben is, de a vállalkozásból kivonva, például a háztartásban is használja, az adó terhe alól nem mentesülhet.

Megszigorították a kis bevételt hozó (az egymillió forintot el nem érő) vállalkozások áfa-visszaigénylési jogát. E szerint a beszerzést terhelő adó csak levonható az értékesítést terhelő befizetendő adóból, azaz tényleges visszaigénylésre nem kerülhet sor, a követelés a következő év befizetését csökkenti. Megszűnéskor - elszámolván az adóhatósággal - ez a korlátozás nincs.

A társadalombiztosítási járulékokra vonatkozó jogszabályok 1996-os változása szerint a mellékfoglalkozású egyéni vállalkozók korábbi (10%-os) tb-járléka már csak a saját jogú nyugdíjasokra vonatkozik, s a mellékfoglalkozásúakra is (kiegészítő tevékenységet végzőkre) a főfoglalkozásúak tb-terhei érvényesek. Így a munkaviszony melletti vállalkozók tb-terhelése négy és félszeresére növekedett.

A helyi KSH 1995-re vonatkozó adatai szerint a legtöbben a magánkereskedők közül adták vissza a vállalkozói igazolványukat, míg a szellemi szabad foglalkozásúak száma ebben az időszakban is tovább növekedett (nemcsak számukra, de munkáltatójuk számára is kedvezőbb feltételeket teremt, ha honorárium vagy munkabér helyett egyéni vállalkozóként számlán kapják meg fizetésüket). A kiskereskedői engedélyek nagyszámú megszűnéséhez az is hozzájárulhatott, hogy e tevékenységbe sokszor a szakismerettel nem rendelkezők is belevágtak. (Az önkormányzat egy, a vállalkozói engedélyek kiadásával foglalkozó tisztviselője interjúbán említette, hogy az engedélyért folyamodók közel felének nem volt határozott elképzelése, hogy valójában milyen tevékenységet szeretne folytatni, s nagyon sokszor tőle kérnek tanácsot, hogy milyen vállalkozásba kezdjenek (Kelemen 1995).

Az egyéni vállalkozók ezer főre jutó létszáma Győrött (pl.: 1995-ben 72) *nem* haladja meg az egész országra vonatkozó átlagos "sűrűséget" (77)⁵. Megyei vagy a megyeszékhelyekre vonatkozó adatokat összevetve is átlag alatti egyéni vállalkozói létszámot találunk. A társas vállalkozások, illetve azon belül a jogi személyiségű vállalkozások sűrűsége szintén nem kiemelkedő, a 18 megyeszékhely rangsorában Győr az ötödik-hetedik helyen található (4. táblázat).

A megyeszékhelyeken a jogi személyiségű vállalkozások aránya - szűk sávban szóródva - átlagosan 15,6 százalék, így a többség - 85,4 százalék - jogi személyiség nélküli vállalkozás. A vállalkozások összetételének struktúrája, homogén, nem különbözik régióként (5. táblázat).

A kisvállalkozói szektort befolyásoló tényezők

Gazdasági fejlettség és a vállalkozások sűrűsége

Európában a hetvenes évek közepétől a vállalkozások száma nőtt, s e növekedést többek között a gazdasági fejlődés következményeként is szokták interpretálni. E feltételezés mögött részben gazdasági (fizetőképes kereslet növekedése), részben kulturális (fogyasztói szokások változása) összefüggések húzódnak meg: a rendelkezésre álló jövedelem növekedésével a piaci kereslet növekszik a kiegészítő javak és a szolgáltatások iránt, a tömegtermeléssel előállított jóságok rovására (Whitley 1991). Így a gazdasági fejlődés a gazdaság makrostruktúrájának változásával - a szolgáltatás szektor növekedésével - jár, amely jellegéből adódóan általában a rugalmasabb kisvállalkozásokra, kisservezetekre épül.⁶

4. táblázat

A működő vállalkozások sűrűsége a fővárosban és a megyeszékhelyeken (1996)***

Város	Ezer főre jutó jogi személyiségű vállalat	Ezer főre jutó nem jogi személyiségű vállalat	Ebből egyéni	Ezer főre jutó vállalat összesen
Budapest	24,8	74,7	50,8	99,5
Békéscsaba	11,8	76,8	61,8	88,6
Debrecen	11,9	65,6	48,7	77,6
Eger	12,3	73,6	62,5	85,9
Győr	14,8	77,2	60	92,1
Kaposvár	11,8	74,8	59	86,6
Kecskemét	15,4	74,8	58	90,2
Miskolc	11,9	56,5	40,6	68,5
Nyíregyháza	15,6	81,7	62,8	97,3
Pécs	15,5	71,8	52	87
Salgótarján	8,8	53,3	42,8	62,1
Szeged	13,4	82,1	59	95,7
Székesfehérvár	14,7	77,3	58,3	92
Székesvárad	17,2	87	67	104,3
Szolnok	14,4	69,3	52	83,7
Szombathely	14,7	61,7	57	82,4
Tatabánya	10,5	57,3	46	67,8

Veszprém	14,9	79,3	64,2	94,2
Zalaegerszeg	11,8	80,4	62,6	92,3
<i>Átlag (megyeszékhely)</i>	<i>13,4</i>	<i>72,3</i>	<i>59,2</i>	<i>85,7</i>
<i>Max/min (Budapest nékül)</i>	<i>1,95</i>	<i>1,62</i>	<i>1,65</i>	<i>1,67</i>

* 1996 óta a KSH megkülönbözteti a regisztrált mellett a működő vállalkozásokat, amelybe az adott évben adóbevallást benyújtók, s az az évben alakultak tartoznak.

**Az adott megyeszékhelyen a helyi székhellyel rendelkező, cégbíróság által bejegyzett társaság.

Forrás: Területi statisztikai évkönyv, 1996 adatai alapján számolva.

5. táblázat

A vállalkozási formák százalékos megoszlása a fővárosban és a megyeszékhelyeken (1996)*

Város	A jogi személyiségű vállalat aránya	A nem jogi személyiségű vállalat aránya	Az egyéni vállalkozók aránya	Összesen
Budapest	25	75	51	100
Békéscsaba	13	87	70	100
Debrecen	15	85	62	100
Eger	14	86	73	100
Győr	16	84	65	100
Kaposvár	14	86	68	100
Kecskemét	17	83	64	100
Miskolc	17	83	60	100
Nyíregyháza	16	84	64	100
Pécs	18	82	60	100
Salgótarján	14	86	69	100
Szeged	14	86	62	100
Székesfehérvár	16	84	63	100
Szekszárd	16	84	64	100
Szolnok	17	83	62	100
Szombathely	18	82	69	100
Tatabánya	15	85	68	100
Veszprém	16	84	68	100
Zalaegerszeg	13	87	68	100
<i>Átlag</i>	<i>16</i>	<i>84</i>	<i>69</i>	<i>100</i>

(megyeszékhely)				
Max/min	1,3	1,06	1,2	
(Budapest nélkül)				

* Az adott megyeszékhelyen a helyi székhellyel rendelkező, cégbíróság által bejegyzett társaságok.

Forrás: Területi statisztikai évkönyv 1996 adatai alapján számolva.

Adott régió gazdasági fejlettsége és a kisvállalkozások sűrűsége között azonban ellentétes hatású folyamatot is számba vehetünk. Nemzetközi tapasztalatok szerint - az önfoglalkoztatók,⁷ a kisvállalkozók aránya a szegényebb, kevésbé fejlett és jelentősebb mezőgazdasági foglalkoztatású országokban magasabb szinten, a fejlettebb országokban alacsonyabb szinten stabilizálódott. A kisvállalati szektor (ahová a száz foglalkoztatott alatti vállalkozásokat sorolták) kisebb például Angliában és Németországban - ahol a nagyvállalatok dominálnak -, s nagyobb Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában, Görögországban. A regionális különbségeket magyarázó faktorok közül Whitley (1991) kiemeli a mezőgazdaság szerveződésének, illetve a késői iparosodásnak a módját. A kevésbé fejlett európai országokban a kisvállalkozások általában felülreprezentáltak a munkaintenzív ágazatokban. A független paraszti múlt az önfoglalkoztató életmód mintájával generálja az önálló vállalkozásokat. Nem elhanyagolhatók a hagyományok, a családszerkezet - általában ezekben az országokban e tevékenység a családra épül (Laky 1998a; 1998b).

A munkanélküliség emelkedése is okozhatja az önfoglalkoztatás növekedését (Whitley 1991).⁸ A gazdasági válság során kialakuló úgynevezett recessziós nyomás hatásmechanizmusának közgazdasági magyarázata a feláldozott hasznót is figyelembe veszi. A költségekhez nemcsak a konkrét ráfordításokat sorolják, hanem az olyan elvesztett jövedelmeket is, amelyekről a vállalkozó lemond. Így például ha a vállalkozás helyett alkalmazottként fizetést kapna, vagy kamat járna a bankban lekötött pénzéért, nem vállalna kockázatot stb. Olyan környezetben, ahol magas a munkanélküliség, és alacsonyak a bérek, kisebbek a feláldozott lehetőségek, hasznok, hiszen ezek híja a vállalkozásalapítás egyik lehetséges oka.

Magyarországon a rendszerváltás után a régiók között a területi differenciálódás törésvonala - a nyugat-kelet tengely - erőteljesebbé vált. A gazdasági teljesítmény, a jövedelem, a munkanélküliség, illetve a fejlettség más indikátorainak növekvő különbségei jól leírhatók e tengely mentén való elhelyezkedés változójával (Cséfalvay 1993).

Fazekas (1993) kutatása szerint az alacsonyabb munkanélküliségű régiókat a jobb infrastruktúra, az átlagosnál gazdagabb, fiatalabb és iskolázottabb népesség, valamint az átlagot meghaladó számú egyéni vállalkozás s ipari nagyvállalatok jellemzik. Ábrahám-Kertesi (1996) adott körzet emberitőke-állományát, az iskolázottság mértékét találta meghatározónak a munkanélküliségi ráták regionális különbségeit vizsgálva.

6. táblázat

A hét évesnél idősebb népesség átlagos befejezett iskolai osztályszáma ország részenként 1990-ben

Budapest	Központi	Észak-nyugati	Dél-nyugati	Dél-keleti	Észak-keleti	Magyarország
9,64	8,37	8,45	8,17	7,98	7,88	8,13

Forrás: Ábrahám-Kertesi 1996: 661.

A GDP, a munkanélküliségi ráta alakulása mellett az inaktív arányváltozásának nagysága szintén kifejező jelzőszáma a transzformációs válság alakulásának. Köllő (1998) elemzése szerint makroszinten a munkanélküliek száma csökkent, ami nem a foglalkoztatottak növekedésének, hanem az inaktívok növekedésének tudható be. Sokan, miután már nem voltak jogosultak munkanélküli-járadékra, kiléptek a munkapiacról. A nagy munkanélküliségi rátájú megyékben az inaktivitás aránya is magas (Ábrahám-Kertesi 1996).

Mindez összetett folyamatok hatásaként értelmezhető. Egyrészt a korábbi újra-elosztási mechanizmusok felbomlása, másrészt a korábbi ágazati struktúra - az inkább keleten domináns nehézipar - eltérő mélységű

válsága után a nyugati régiók piaci koordináció keretén belüli előnye növekvő, amihez a Nyugat térbeli közelségének abszolút előnye is más, a gazdasági fejlettségéből adódó - például az infrastrukturális, intézményi, kulturális - előnyök társulnak. A polarizációt tovább erősítheti, hogy a külföldi érdekeltségű vállalatok térnyerését a munkavállalók képzettségi színvonala mellett erősen meghatározza a földrajzi helyzet, a Bécs-Budapest tengelytől, illetve az osztrák határtól mért távolság (Fazekas-Köllő 1998).

A folyamat már a 1982 után alapuló kisvállalkozások területi eloszlásánál is megfigyelhető: a nagyvárosi koncentráció, a településnagyság szerinti és a nyugat-kelet lejtő jellemző. A vállalkozások e térszerkezetén a rendszerváltás sem változtatott, hiszen a nagyvállalati szektor szervezeti átalakulása - privatizációja - legelőbb a piacképes városi ágazatokban indult meg, s a nagyobb városi vásárlóerő, a fejlettebb infrastruktúra, az anyagi és szellemi tőkeerő, az ingatlanvagyon, a hatalmi centrum közelsége meghatározzák ezt a struktúrát (Nemes-Ruttkay 1993). A nyugati régiók erőteljesebb "vállalkozói potenciálja" alapján tehát a vállalkozások sűrűségének nyugat-kelet lejtő szerinti alakulását feltételezhetnénk. Adataink azonban csak részben igazolják ezt a hipotézis.

A régió jövedelme és a vállalkozások sűrűsége közötti kapcsolat

A GDP és a vállalkozások sűrűségének vizsgálatakor figyelembe kell vennünk a vállalkozások inhomogén voltát, ezért külön vizsgáljuk a vállalkozások bizonyos típusait.² Magyarországon az alacsony egyéni vállalkozói létszám együtt jár az egy főre jutó GDP rangsorának "hátsó helyezéseivel", azaz a legszegényebb megyékben a legkevesebb az egyéni vállalkozó - tehát a rangsor alján az egyéni vállalkozói létszámot elfogadhatjuk a gazdasági fejlettség vagy pontosabban "alulfejlettség" egy lehetséges indikátorának.¹⁰ Ezzel szemben a közepes, illetve a legmagasabb vállalkozói létszámok/jövedelmek esetében a kapcsolat nem ilyen egyértelmű. A legmagasabb jövedelmű megyék az egyéni vállalkozói létszám tekintetében a középmezőnyben, az átlag környékén vannak.

A vállalkozás klasszikus kritériumainak jobban megfelelő jogi személyiségű vállalkozások sűrűségének megyeszékhelyek szerinti differenciálódása nem mutat összefüggést sem a GDP nagyságával, sem a megyeszékhely fekvésével, sem annak méretével. A GDP és a vállalkozások sűrűsége közötti korrelációs hányados

($r = -0,003$) azt mutatja, hogy ez az ismerv gyakorlatilag nem befolyásolja a sűrűségek szórását. A fekvést dichotóm változóként értelmezve (a Dunától keletre vagy nyugatra) sűrűségének és a területi változónak a külön mozgását jelzi.

7. táblázat

Az ezer lakosra jutó egyéni vállalkozói létszám regionális adatai és az egy főre jutó GDP sorrendje 1994-ben

Megye	Ezer lakosra jutó egyéni vállalkozó (1994)	Egy főre jutó GDP sorrendje (1994)
Budapest	109	-
Somogy	112	15
Zala	88	6
Baranya	84	7
Veszprém	89	11
Csongrád	78	4
Győr	75	1
Komárom	71	10
Tolna	74	5
Fejér	70	3
Pest	69	16
Bács-Kiskun	69	14
Vas	63	2

Békés	63	12
Hajdú-Bihar	57	8
Heves	59	17
Jász-Nagykun-Szolnok	59	13
Szabolcs-Szatmár	50	20
Borsod	47	18
Nógrád	46	19
Összesen:	76	-

Forrás: Jakab et al. 1996: 48; KSH 1997a.

Szintén dichotom változóként kezelve a településnagyságot (a népesség sorrendje alapján az első kilenc megyeszékhely a "nagy", a 10-18. a "kicsi") a szórásnégyzetek felbontása e változó alacsony differenciáló szerepét mutatja, a településnagyság különbözősége 10 százalékban idézi elő a sűrűségek szórását.

Úgy tűnik, a kibocsátás differenciálódása nem írja le egyértelműen a vállalkozások térszerkezetének differenciálódását. Azt, hogy nem a legmagasabb jövedelmű régiókban a legsűrűbbek a vállalkozások, részben összetételük - kicsi, döntően önfoglalkoztató voltak - magyarázhatja. Az egyéni vállalkozások száma Győrött is növekedett 1994-ig, majd csökkenni kezdett, azaz az egyéni vállalkozók száma párhuzamosan nőtt a munkanélküli-rátával, később pedig a beruházások nyomán a foglalkoztatás szélesedésével csökkent. Azaz a "transzformációs válság" ösztönözte az úgynevezett kényszervállalkozások létrejöttét, azonban a "recessziós nyomás" önmagában - fizetőképes kereslet, illetve a legtágabban értelmezett tőkék útján - "kevésnek" bizonyult a legfejletlenebb régiókban.

A magasabb GDP nem feltétlenül áll egyenes arányban a *fizetőképes kereslettel*. A KSH adatai szerint például az alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete 1996-ban Győr-Moson-Sopron megyében 107 százaléka a megyék átlagának, míg a GDP 134 százaléka. Mindezt árnyalhatja, ha figyelembe vesszük a GDP-számbavétel nehézségeit, illetve, ha nem feledkezünk meg, a külföldi vállalatok menedzserei, illetve a határ közelségéből adódó turizmus által generált keresletről. A régió fekvése - a fizetőképes kereslet oldaláról - sem elhanyagolható tényező.

Magyarországon a magasabb GDP nem jár együtt a *szolgáltatási szektor* nagyobb súlyával. A magasabb jövedelmű megyékben az ipar aránya kiemelkedő, a szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya általában nem éri el az 50 százalékot. Ezzel szemben sok alacsony jövedelmű megyében magas - 50 százalékot, Szabolcsban a 60 százalékot is meghaladó a szolgáltatásban foglalkoztatottak aránya. E számok magyarázatához szét kell választani a szolgáltatások aggregátumát az állami redistribúcióhoz kapcsolódó szolgáltatásokra (állami szolgáltatások, amelyekhez a KSH ágazati kategóriái közül a közigazgatás, az oktatás és az egészségügy tartozik), valamint a piachoz kapcsolódókra (tehát szállítás, pénzügyi tevékenység, kereskedelem, vendéglátás stb.). Az alacsony jövedelmű megyékben az állami szolgáltatások aránya magas, a "leggazdagabb" megyékben - Vas, Győr, Fejér - pedig a legalacsonyabb. Mindez jól illusztrálja, hogy Magyarországon a szolgáltatásokban foglalkoztatottak arányának növekedése a másik két szektor zsugorodásának következménye (Laky 1998b).

Az is látható, hogy a piaci szolgáltatások arányának szórása a legkisebb, az differenciál a legkevésbé. A piaci szolgáltatások alkalmazott arányának viszonylag homogén súlya mellett megfigyelhető: ahol az ipari foglalkoztatottság alacsonyabb arányú, ott általában magas a redistribúcióhoz kapcsolódó állami szolgáltatások hányada.

Ágazati jellemzők és a vállalkozások méretstruktúrája

Adott régió ágazati jellemzői, a vállalkozások méretstruktúrája és a kisvállalkozások száma sem függetlenek egymástól. Bizonyos ágazatok esetében az optimális üzemméret nagysága, a technológia zártsága legalábbis megnehezíti a kisvállalkozások bekapcsolódását. A működő vállalkozások méretstruktúrája és a kis cégek alapításának intenzitása is összefügg, minél nagyobb méretű cégek vannak egy övezetben, annál kisebb a

cégalapítás intenzitása (Kuczi 1998). Ezt részben a nagyvállalati alkalmazotti mentalitás, részben a nagyvállalati, nagyipari specializált szaktudás kicsik felé nem konvertálható volta magyarázza.

8. táblázat

Az alkalmazásban állók gazdasági ág szerint megyénként 1996 (százalék)

Város	Mezőgazdaság (1)	Ipar+építőipar (2)	(1) + (2)	Szolgáltatások piaci állami	
Budapest	0,1	20	20,1	37,9	41
Pest	6,6	38,6	45,2	23,1	31,5
Fejér	8,9	50,7	59,6	18,5	21,7
Komárom	7,6	45	52,6	21,2	25,6
Veszprém	7	44,4	51,4	22,8	25,7
Győr	8,2	44	52,2	24,6	23,1
Vas	9	46,4	55,4	22,4	22,1
Zala	8,7	41,7	50,4	25,1	25,3
Baranya	10	31,5	41,5	25,1	33
Somogy	14,4	28,9	42,3	25,2	31,3
Tolna	14,5	40,3	54,8	19,3	25,5
Borsod	5,4	41,2	46,6	23,3	30
Heves	7,9	38,7	46,6	20,2	30,1
Nógrád	5,8	40,6	46,4	20,2	33,8
Hajdú	10	32,9	42,9	24,8	31,7
Jász	12,3	38,2	50,5	21,3	28,3
Szabolcs	6,1	32,2	38,3	25,4	37
Bács	12,2	36,7	48,9	22,6	28,4
Békés	11,9	37,4	49,3	20,6	29,7
Csongrád	9,8	34,9	44,7	25,2	29,9
Összes	6,6	34	40,6	26,9	32,2
Vidéki átlag	9	39,3	48,3	23	28,7
Max/min (Budapest nélkül)	2,68	1,75	4,43	1,37	1,70

Forrás: KSH 1997d.

Toivonen (1985) eredményei szerint három ország - Dánia, Finnország, Svédország - vállalkozóinak számarányában 1930 és 1970 között mutatkozó különbséget az adott országok ipari struktúrájának különbségei magyarázzák leginkább, s nem más speciális nemzeti politikai, gazdasági vagy társadalmi tényezők. Olyan régi ipari körzetekben, ahol a jellemző iparágak a vasipar, acélipar, hajógyártás, ahol a nagyvállalatok dominálnak, a kisvállalkozások kis szerepet játszanak a foglalkoztatásban, s a vállalkozások száma relatíve alacsony. A munkavállalók tradicionálisan néhány nagyvállalattól függenek, s az új vállalkozások sem a hagyományos iparban, hanem más szektorokban kezdik meg a működésüket (Whitley 1991).

A győri ipari tradíciók a századfordulóra nyúlnak vissza, ekkor alakul ki az ipari, nagyipari foglalkoztatottság magas aránya.

A 19. század közepén Győr a közvetítő kereskedelme csúcspontján állt, gabonaforgalma nagyságrendekkel meghaladta a pesti gabonabörzéét, majd a fővárost az Alfölddel és a Tiszántúllal összekötő vasúti hálózat kiépülése, az erősödő dunai gőzhajózás a múlt század végére erősen meggyengítette e szerepét. Az elosztó nagykereskedelem súlya amúgy is csökkenőben volt a vasút révén (Vörös 1971; Gecsényi 1997). A

kereskedelmi forgalom csökkenése után válságba került a város gazdasága, felemelkedésének - a helyi politika által is felismert - útja az ipari vállalkozások szorgalmazása lett.

Az 1888-ban polgármesterré választott Zechmeister Károly "... kibontotta a zászlót és nagyszabású terveket fejtetett, melyek alkalmasak arra, hogy a város évtizedek óta tartó tespedéséből, mondhatni letargiából új pezsdülésnek és anyagi fejlődésnek induljon". (Győri Közlöny 1889, idézi Tóth 1995.) Dinamikus urbanizációs tevékenysége (hidépítés, teherpályaudvar, személyi pályaudvar, telefon, főreáliskola, csatornázás, vízvezetékrendszer-bővítés, közbiztonság, vásártérrendezés, óvoda, népkonyha, szegényház, árvaház, új városháza, új kórház, színtársulat stb.) mellett elsősorban a gyáripari fejlődés megalapozójának tekintik Zechmeister Károlyt. Intézkedései:

- a város a szeszgyár szomszédságában lévő saját tulajdonú legelőjén olcsó telket kínál az ide települni szándékozó gyáripari vállalkozásoknak;
- a területet hitelből közművesítette (csatorna, víz, gáz);
- a terület szomszédságában villanytelepet létesített;
- támogatta az iparvágányok kiépülését;
- az ipari nyersanyag vízi úton való szállításához kiépült a szabad kikötő;
- a győri és Győrbe települő munkáscsaládok számára telepszerű munkáslakásokat építettek a város és az üzemek összefogásával;
- az új ipari vállalkozások adó- és illetékkedvezményben részesültek (Tóth 1995).

Gázgyár, vízmű, csatornahálózat, burkolt utak, telefonközpont, illetve Budapestet is meghaladó telefonsűrűség teszi a földrajzi adottságain túl vonzóvá a várost az ipar számára a századfordulón.

Mindez nem maradt eredmény nélkül, a századforduló fellendülését jól illusztrálják a 9. táblázat adatai.

A szocializmus korai szakaszában a Nyugat közelsége hátránnyá válik, majd a stagnálás évei után a "szocialista iparosítás" periódusában itt a már tradíciókkal rendelkező "versenyszféra" ágazatait, a járműgyártást, textilipart, élelmiszeripart, a vegyipart fejlesztették. 1970-ben Győrött az aktív keresők 53,5 százaléka az iparban, körülbelül fele a gépiparban foglalkoztatott, az összes magyar kereső esetében az ipari foglalkoztatottak aránya egyharmad alatt marad. A hetvenes évek közepéig a folyamatos beruházások révén a munkaerő iránti túlkereslet jellemző, amely a hetvenes évek második felétől változik meg.¹¹

9. táblázat

Foglalkoztatási adatok 1900 (százalék)

Város	A kereső ipari/forgalmi népesség a lakosság arányában ebből ipar		A nagyipari* foglalkoztatottak aránya a lakosságon belül
Pécs	22,1	14,1	10,2
Székesfehérvár	22,1	12,7	2,2
Győr	25,9	19,0	9,6
Szeged	13,0	9,0	2,2
Kecskemét	10,1	7,1	0,3
Miskolc	24,3	17,1	2,4
Debrecen	18,4	13,5	3,8
Kaposvár	17,5	12,2	1,9
Szekszárd	10,3	7,6	0,9
Szombathely	23,5	16,5	5,6
Veszprém	20,8	15,2	-
Zalaegerszeg	19,1	14,3	0,2

Eger	14,2	11,2	2,2
Szolnok	17,6	11,0	4,0
Nyíregyháza	11,7	8,4	0,1

*20 főnél többet foglalkoztató.

Forrás: Thirring 1912.

A foglalkoztatottak számának hetvenes évekbeli ágazati átstrukturálódása az ipar és mezőgazdaság rovására az építőipar, a kereskedelem s az egyéb ágazatok térnyerését mutatja. A nyolcvanas években az iparban foglalkoztatottak aránya Győrött erőteljesebben csökkent, mint az ország egészében, a foglalkoztatottak felét meghaladó arány 1990-re 40 százalék alá csúszik, míg a gazdaság egészében csak néhány százalék a súlyvesztés, amit a kilencvenes években további csökkenés követett. Ezzel szemben Győrött ekkor újra az ipari foglalkoztatottak arányának pozíciónövekedését láthatjuk. Mindez úgy is interpretálható, hogy a helyi gazdaság strukturális változása korábban elindult.

Ma a nagyvállalatok súlyát s a foglalkoztatás koncentrációját jól illusztrálja hogy, a győri foglalkoztatottak több mint 80 százaléka az 50 fő feletti vállalkozásokban dolgozik,¹² amely adat Kőhegyi (1998) becslésének tükrében, miszerint a kisvállalkozások (50 főig) a versenyszféra foglalkoztatottjainak 48 százalékát adják, válik sokatmondóvá. Ez azt is jelenti, hogy a vállalkozások méret szerinti struktúrájából itt is hiányoznak, vagy legalábbis minimális súllyal vannak jelen az ön-, vagy egy-két alkalmazottat foglalkoztatók, illetve az 50 fő felettiek között elhelyezkedő nagyságú vállalkozások.¹³

Győrött tehát a foglalkoztatás hagyományosan nagyipari koncentrációja a jellemző. A nagyvállalatok a társadalmi-gazdasági változások hatására, a privatizáció során nem fragmentálódtak, a korábbi termelési struktúra nem omlott össze, sőt az ipari termelés növekedett. A nagyipari struktúra fennmaradásában az ide áramló *külföldi befektetések* kiemelkedő szerepet játszottak.

"..Ennek a megyének az osztrák-német orientáltsága nagyon erős. Több mint ezer vegyes vállalat van a megyében, ennek körülbelül 60 százaléka osztrák tulajdonban van, 20-25 százalék német, a maradék megoszlik angol, francia és egyéb befektetők között... A nagyobb cégek termelik az itteni GDP-nek a komoly hányadát, legalább a 70-80 százalékát. Az arányokat tekintve (megyei szinten), körülbelül a bevétel 80 százalékát a top száz hozza.¹⁴ A külföldi beruházásoknak köszönhetjük a fellendülést."¹⁵

A külföldi érdekeltségű vállalatok tőkéjének regionális eloszlása szerint az egy főre jutó külföldi érdekeltségű vállalkozás által jegyzett tőke (1996-ban) Győr-Moson-Sopron megyében volt a legmagasabb. 1993 és 1996 között a külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéje megháromszorozódott, ami a megyék közötti relatív súlyát, előnyét is növelte. Az átlagosnál nagyobb a megyében az egy külföldi érdekeltségű vállalkozás átlagosan jegyzett tőkéje is.

1996-ban a gazdasági szervezetek egy lakosra jutó beruházásainak összege Győr-Moson-Sopron megyében Budapest után a legmagasabb, a vidék átlagának 202 százaléka.¹⁶ 1992-ben a beruházások 31,7 százaléka volt külföldi, 1996-ban már 66,8 százaléka. Ezek a befektetések egyre inkább Győrbe koncentráálódtak, 1992-ben a megye beruházásainak 47 százaléka történt Győrben, 1996-ban 79 százaléka. Győrött a beruházások 84 százaléka az iparban történt (Győr-Moson-Sopron megye statisztikai évkönyve 1996), míg a nemzetgazdaság összes beruházásából 1996-ban ipari beruházások aránya 30,8 százalék volt. Az ipari termelés eszközigenyességét mutatja, hogy 1996-ban Győrött az iparban az egy foglalkoztatottra jutó tárgyi eszközök bruttó értéke 5 258 000 forint volt, míg az ágazat egészében: 2 096 486 forint (KSH 1996). A nagyvállalatok dominanciája a tulajdonosi struktúrán is tükröződik (10. táblázat).

10. táblázat

A vállalkozások jegyzett tőkéjének megoszlása a fő tulajdonosok között Győrött és Magyarországon, 1995 (százalék)

Tulajdonos	Győr	Magyarország
Állami	36,1	29,8

Belföldi magánszemély	5,6	12,0
Belföldi társaság	15,2	26,1
Külföldi	40,1	28,3
Egyéb	3,0	3,8
Összesen	100	100

Forrás: Győr-Moson-Sopron megyei befektetői tájékoztató; Kállay et al. 1997a: 85.

Gyűrött a vállalkozások jegyzett tőkéjének tulajdoni eloszlásában az átlagot meghaladó a külföldi tőke szerepe, a nagyvállalati jelenlét miatt az állami tulajdon még 1995-ben is jelentős, s alulreprezentált mind a belföldi magánszemélyek, mind a társaságok kezében lévő tőke.

Ma már az újabb betelepülő vagy a kapacitásait bővíteni kívánó (külföldi) tőkének a szakképzett munkaerő hiányával kell szembenéznie.¹⁷

A betelepülő külföldi cégek által állított minőségi követelmény - a tradicionálisan ipari régió ellenére - okoz nehézséget is. Egy megyei gazdasági vezetővel folytatott interjú tanúsága szerint (1996) "... sok gépipari vállalkozásból, főleg kisvállalkozásokból - amelyek azért alakultak, hogy a Rábának, vagy az Audinak beszállítsanak - nem sok maradt talpon, mert rendkívül erős a minőségbiztosítási követelmény. Például az Audinak ebből a megyéből összesen egy beszállítója van. Magyarországon is csak körülbelül 40 összesen. Sokan alakulnak erre, de az idetelepült multiknak a beszállítói minősítése egyelőre még annyira erős, hogy a magyarok számára nem teljesíthető..."

A magas minőségi követelmény azonban nem szükségszerűen csak a külföldi tulajdonú vállalkozásokat jellemzi. Egy hidraulikai gépekkel foglalkozó győri vállalkozó (akinek sikere a magas és innovatív szaktudáson alapul) kényszerből - elégséges kapacitás híján - még foglalkoztat bedolgozó kisiparosokat, de az a tapasztalata, hogy azok jobban kedvelik az egyszerűbb, alacsonyabb szintű tudást, olcsóbb eszközöket igénylő és kevesebb felelősséggel járó bér munkákat, mint a magas minőségűeket. Így - miután ő pont ez utóbbira alapozza vállalkozását - arra törekszik, hogy saját kapacitása növelése révén idővel önellátóvá váljon, és megszüntesse a kiszolgáltatottság réseit.

Van, ahol az iparág jellege, illetve a hatékony üzemméret korlátai zárják ki a kisvállalkozások kapcsolódását. A Graboplast - egy 3500 főt foglalkoztató vegyipari vállalat - vezetője interjújában elmondta, hogy az általuk használt technológia zártsága mellett fel sem merül, hogy bedolgozókat foglalkoztassanak, s a termelés kisebb méretben sem lenne elképzelhető.

Az ágazat meghatározó szerepére utal Győr és a hasonló tulajdonságú Székesfehérvár kisvállalkozási szerkezete közötti párhuzam. Mindkettő Nyugat-Magyarországon fekszik, magas ipari koncentrációval, a külföldi tőke jelentős szerepével jellemezhető, ám az ipari kisvállalkozások és a bedolgozó cégek aránya magasabb Székesfehérváron, mint Győrben. Mindezt - a székesfehérvári elbocsátásokon túl - magyarázhatjuk a két város iparának ágazati különbségeivel, tehát azzal, hogy az elektronika tágabb teret nyújt a kisvállalkozások számára, mint a gépipari, vegyipari, élelmiszer-ipari struktúra. Erre utal az is, hogy Székesfehérváron már a nyolcvanas évek - első gazdasághoz szorosan kapcsolódó - kisvállalkozásainak sűrűsége nagyobb volt, mint Győrött. (1986-ban a kisvállalkozások sűrűsége rangsorában Győr-Moson-Sopron csak a 10. helyen található, Fejér megye a második.)

A nemzetközi szakirodalom az *ipari kisvállalkozások* számának növekedését a gazdasági fejlődéssel együtt járó technikai változások, különösen a mikroelektronikai forradalom révén a belépési korlátok, illetve a hatékony üzemméret csökkenésével magyarázza. E folyamat következményeként Whitley (1991) az ipari kisvállalkozások három típusát különbözteti meg.

1. Egyrészt bizonyos, elsősorban magas szellemi tőkével jellemezhető régiókban például egyetemi városokban, kutatóintézetek környékén (például Cambridge, Boston) a technológiai innováción alapuló kisvállalkozások széles hada jött létre.

2. Másrészt a hetvenes években megfigyelhető volt jó néhány nagyvállalat fragmentációja, ami elsősorban a rugalmatlanság, a magasabb költségeknek volt a következménye, s ami a nagyvállalati tevékenységek egy részének kihelyezésével, az ipari tevékenység átstrukturálódásával, az alvállalkozók számának növekedésével járt.

Szabó (1998) definíciója szerint a kihelyezés (*outsourcing*) esetében nemcsak a perifériás funkciók kerülnek kívülre, hanem a meglévő kulcsfeladatok is. E vertikális dezintegráció során a specializáció nő, ezzel szemben a diverzifikáció csökken. Az "intelligens vállalat" esetében csak a szellemi irányítás marad belül, a materiális tevékenységek kívülre kerülnek.

3. Az ipari kisvállalkozásokat azonban nem szükségszerűen a vertikális integráció jellemezheti, hanem a termelés horizontális hálózatai is. A nagyszámú, adott ágazatba tartozó kisüzem földrajzi koncentrációjának előnye a munkamegosztásból adódó megtakarítás: csökkenhet az információs és kommunikációs költség, illetve kialakul az úgynevezett ipari légkör, ami a szocializáció során megkönnyíti a sajátos képességek megszerzését, és a szereplők közötti kapcsolatok révén hozzájárul az innovációk gyors terjedéséhez (Zeitlin 1994). A társadalmi kapcsolatok és gazdasági tranzakciók összefonódása révén e hálózatok kollektív teljesítménye mögött a bizalom és a reciprocitás a legfontosabb erőforrás. Kérdés, hogy az egyéni preferenciák és motivációk ilyen harmóniáját csak egy közös és kivételes kultúra hozhatja-e létre, avagy azok sokféle társadalmi bázison kialakulhatnak. Az sem biztos, hogy a helyi azonosságtudat vezet el az együttműködésig, hanem elképzelhető fordítva is, az együttműködés során formálódnak az identitások.

Azaz az ipari kisvállalkozások lokális struktúráról való függősége a szereplők mind vertikális, mind horizontális hálóját esetén jól kitapintható.

Győrött a kisvállalkozásokra a helyi piacra termelő személyi szolgáltatások, a vendéglátás, illetve már a konjunktúrához kapcsolódva a szpeditőr-, az építőipari tevékenység a jellemző. A város gazdasági struktúráját dominánsan jellemző nagyipari, feldolgozóipari ágazatokhoz - elsősorban a gépiparhoz - a kisvállalkozások nem tudtak kapcsolódni, alacsony a bedolgozó kisvállalkozók aránya. Kuczi (1998) az ipari parkok formálódásáról szóló kutatása szerint Győrött az ipari park térben egymás mellett lévő elszigetelt nagyvállalkozásokat jelent, s nem nyújt lehetőséget a kis- és nagyvállalatok együttműködésére, nem lehetjük fel sem a termelés vertikális, sem horizontális hálózatait.

Irodalom

Ábrahám Árpád-Kertesi Gábor 1996. A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között. *Közgazdasági Szemle*, 7-8.

Az új adótörvény 1995. Budapest: Verzál Könyvek

Complex Céghírek CD 1997. *Kerszöv*, augusztus 31.

Czakó Ágnes 1997. Kisvállalkozások a kilencvenes évek elején. *Szociológiai Szemle*, 3. sz.

Cséfárvay Zoltán 1993. Felharmadolt ország. Magyarország regionális átrendeződése, 1989-1992. *Valóság*, 7.

Fazekas Károly-Köllő János 1990. *Munkaerőpiac tőkepiac nélkül*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

- 1998. A külföldi érdekeltségű vállalatok munkaerő-keresletének jellemzői Magyarországon 1995-ben. In: *Munkaerőpiac és regionalitás az átmenet időszakában*. MTA KI, 29-59.

Gábor R. István 1994. Kisvállalkozás Magyarországon - virul vagy satnyul? *Közgazdasági Szemle*, 7-8.

Gecsényi Lajos 1997. Győr gazdasági viszonyai a 19-20. század fordulóján. In: *A győri ipartestület 110 éves története*. Győr, 9-20.

Győr-Moson-Sopron megye statisztikai évkönyve 1996. KSH

Győr-Moson-Sopron megyei befektetői tájékoztató 1997. Győr-Moson-Sopron megyei Kereskedelmi és Iparkamara, április.

Jakab Ágnes-Jeszenszki Károly-Kállay László-Kőhegyi Kálmán-Kissné Kovács Eszter-Maszlag Ludmilla 1996. *A kis- és középvállalkozások helyzete.* Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, Kisvállalkozásfejlesztési Intézet.

Jelentés a területi folyamatokról 1992. Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, december.

Kállay László-Kőhegyi Kálmán-Kissné Kovács Eszter-Maszlag Ludmilla-Vörös Tivadar 1997a *A kis- és középvállalkozások helyzete 1997.* Kisvállalkozásfejlesztési Intézet

- - - - 1997b *A kis- és közepes vállalkozói konjunktúrajelentés, 1997.* Kisvállalkozás-fejlesztési Intézet, december

Kelemen Katalin 1995. *Interjú a városi önkormányzat egy - a vállalkozói engedélyek kiadásával foglalkozó - tisztviselőjével.* Kézirat.

Kőhegyi Kálmán 1998. A kisvállalkozói szektor tagolódása. *Közgazdasági Szemle*, 1.

Köllő János 1998a Elnapolt teremtés. *Figyelő*, 35-36 (január 15.)

- 1998b Regionális bérkülönbségek 1989-1995. In: *Munkaerőpiac és regionalitás az átmenet időszakában.* Budapest: MTA KI, 5-29.

Kövér György 1991. Piaccgazdaság-polgárosodás-demokrácia. *Magyar Tudomány*, 1.

KSH 1983. *Iparstatisztikai évkönyv.* Budapest

- 1994. *A külföldi működő tőke Magyarországon 1993.* Budapest

- 1996. *Ipari és építőipari statisztikai évkönyv.* Budapest

- 1997a *A GDP területi megoszlása 1995-ben.* Budapest

- 1997b *A külföldi működő tőke Magyarországon 1995-1996.* Budapest

- 1997c *A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1996.* Budapest

- 1997d *Területi statisztikai évkönyv, 1996.* Budapest

- 1997e *Társadalmi és területi folyamatok az 1990-es évek Magyarországon.* Budapest

Kuczi Tibor 1998. *Kapcsolatrendszer, a kis és középvállalkozások szerepe az ipari parkok formálódásában.* Zárótanulmány. Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány

Laky Teréz 1987. Eloszlatott mítoszok - tétova szándékok *Valóság*, 4.

- 1998a A kisvállalkozások növekedésének korlátai. *Szociológiai Szemle*. 1.

- 1998b *A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok.* Munkaügyi Kutatóintézet Munkaerőpiaci helyzetjelentés, április

Leveleki Magdolna 1993. A bomlás virágai. *Szociológiai Szemle*, 1.

-1998. A kisvállalkozások piaci kapcsolatai. *Valóság*, 5.

Magyarország városai 1996. Budapest: Égisz

Munkaerőt szerez a Philips 1998. *Népszabadság*, július 11.

Nemes Nagy József-Ruttkay Éva 1993. Vállalkozások területi terjedése In: Enyedi György (szerk.) *Társadalmi területi egyenlőtlenségek Magyarországon*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 127-141.

Süli Zakar István-Baranyai Béla 1997. Kisvállalkozások és vállalkozók helye és szerepe az Alföld mezőgazdaságában. *Debreceni Szemle*, 2.

Szabó Katalin 1998. Kihelyezési hullám. *Közgazdasági Szemle*, 2.

Szabó Péter 1995. A győri kézműves polgárok vállalkozásellenes mentalitása. In: Fodor Zsuzsa (szerk.) *Vállalkozó polgárok a Dunántúlon a dualizmus korában*. Veszprém, 184-192.

Szolnoky Erzsébet 1997. Az ipartársulatoktól az ipartestületig (1872-1884). A Győri Ipartestület kialakulása és első évtizedei (1884-1910). In: *A győri ipartestület 110 éves története*. Győr, 27-46.

Thirring Gusztáv 1912. *Magyar városok statisztikai évkönyve*. Budapest

Toivonen, T. 1985. The Entrepreneurs in Denmark, Finland and Sweden 1930-1970. *Acta Sociologica*, (28), 193-205.

Tóth László 1995. Zechmeister Károly, a vállalkozó győri polgármester. In: Fodor Zsuzsa (szerk.) *Veszprém*, 192-212..

Vörös Károly 1971. Gazdaság és társadalom a dualizmus korában. In: Dávid Lajos-Lengyel Alfréd-Z. Szabó László (szerk.) *Győr Várostörténeti tanulmányok*. Győr Megyei Város Tanácsa, 323-405..

Whitley, R. 1991. The Revival of Small Business in Europe. In: Brigitte Berger (ed.) *The Culture of Entrepreneurship*. San Francisco: Institute for Contemporary Studies Press, 157-189. o.

Zeitlin, J. 1994. Ipari körzetek és regionális megújulás. *Közgazdasági Szemle*, 1.

1. Köszönettel tartozom Kuczi Tibor segítségéért, Laky Teréz és Lengyel György tanácsaiért.

A dolgozat az F 14 774 sz. OTKA kutatás támogatásával készült.

2. Ha összevetjük az 1975-ös területi GDP-eket az 1995-össel, jól látható, hogy a relatív pozíciókat tekintve a főváros "előnye" nőtt, a főváros és az ország többi régiója közt szélesebbre nyílt az olló. A keleti megyékben megtermelt jövedelem szinte kivétel nélkül csökkent (a legalacsonyabb jövedelmű Szabolcs kivételével), s 1995-re a GDP-értékük átlag alatti volt (Csongrád kivételével). A legjelentősebb pozícióromlás - az 1975-ben még előkelő helyet elfoglaló Borsod és Heves megyéknél következett be. A Dunántúlon a változások még dinamikusabbak és kétirányúak. Komárom, Veszprém és Baranya kiugróan magas pozíciójából erőteljesen veszített, de még így is átlagot meghaladó jövedelmet termelt, míg Vas, Zala, Tolna és Somogy inkább átlag alatti pozícióból indulva 1995-re az élre vagy legalábbis jobb helyzetbe került. Győr és Fejér megyében 1975-ben is magas volt a jövedelem, s ezt a pozíciót nemcsak megtartották, hanem javították is. Összességében 1975-ben a nyugat-kelet tengely kevésbé differenciálta a jövedelmeket: Komárom, Veszprém, Győr és Baranya mellett Borsod, Csongrád és Heves sem maradt el, míg 1995-ben a dunántúli megyéket szinte kivétel nélkül az átlag fölöttiekhez lehetett sorolni, s mint említettük, a Dunától keletre fekvőket az átlag alatti jövedelműek közé.

3. Az inaktívak aránya, illetve arányváltozása a GDP, a munkanélküliségi ráta alakulása mellett szintén kifejező jelzőszáma lehet a transzformációs válsága mértékének. 1992-ben az aktivitási arány (súlyozatlan átlaga a megyék + Budapestnek) 61,3 százalék, Győr megyében 63,5 százalék, 1996-ban az átlagos aktivitási arány 52,7 százalék, ugyan ekkor Győr megyében 60 százalék (KSH 1997c).

4. Magyarországon a vállalkozás fogalma körül zajló teoretikus viták vagy fogalmi tisztázásra irányuló törekvések kezdete a nyolcvanas évek kisvállalkozóinak tevékenységéhez kapcsolódott (Laky 1987). A kilencvenes évek vállalkozási boomjának hatására, amikor a "második gazdaságból kinövő kisvállalkozások mint a piacgazdaságra való áttérés motorjai" tételt a "túl sok túl kicsi" váltja fel (Gábor 1994), a vállalkozás-nem vállalkozás, vállalkozás-önfoglalkoztatás közötti különbségtétel, illetve annak empirikus megragadása újra középpontba került. Czakó (1997) tipológiájában a jogi személyiséggel rendelkező társaság főállású

tulajdonosait nevezi vállalkozónak.

Kőhegyi (1998) a létszámnagyságot találta olyan integráló kategóriának, amely empirikusan is jól felhasználható, s a 0 főt foglalkoztató egyéni és társas vállalkozásokat sorolta az önfoglalkoztató kategóriába. Munkámban a vállalkozás fogalmát a légszélesebb értelemben használom, de - mert a vállalkozásokon belüli különbségtételek (egyéni/társas, jogi személyiség nélküli/jogi személyiségű főállású/mellékállású, létszám stb.) fontos tartalmi elemekre mutatnak rá - ahol az adatok módot adnak rá, differenciáltan kezelem azokat. 5. Az országos adatokkal való összehasonlítás során azonban torzító tényezők bizonyulhatnak a településtípus hatása. A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem 1996-os felvételének településtípusok (Budapest, város, község) szerinti almintái alapján így tűnik, a vállalkozás egyéni avagy társas voltát némileg differenciálja a település típusa: az egyéni vállalkozások dominanciája Budapesten a legkisebb mértékű, illetve a községekben a legnagyobb.

6. A magyarázat kizárólagos voltát csorbítja, egyrészt, hogy néhány országban nagy szolgáltatócégek is megjelentek, másrészt, hogy a kis- és közepes méretű ipari vállalkozások jelentőségének növekedését nem magyarázza e faktor.

7. "Az ILO definíciója szerint önfoglalkoztató az önálló céggel nem rendelkező, azaz jogi személyiség nélküli vállalkozások dolgozó tulajdonosai, függetlenül attól, hogy vannak-e alkalmazottai, a mezőgazdasági önállók, s valamennyiük segítő családtagjai és szakmunkás tanulói, valamint a termelő típusú szövetkezetek dolgozó tagjai." (Laky 1998b: 26.)

8. E témában született elemzések következtetései gyakran ellentmondóak egymásnak. Például Gábor (1994) szerint a fejlett piacgazdaságokban az önfoglalkoztatók száma nem függ a munkanélküliségtől.

9. A munkanélküliségi ráta és az inaktivitási arány regionális differenciálódása szorosan együtt jár a GDP alakulásával, így most csak a vállalkozások sűrűsége és csak ez utóbbi közötti korrelációkat mutatom be.

10. A keleti megyék foglalkoztatottsági arányait torzíthatja, hogy itt a legjelentősebb a statisztikákban nem regisztrált mezőgazdasági tevékenységet folytatók aránya (Laky 1998b). Ezek döntően kisegítő vagy részmunkaidős családi gazdaságok (Süli-Baranyi 1998).

11. Győr legnagyobb gépipari vállalatánál a gépi munkák arányát 20 százalékról 80 százalékra növelték. Ez azonban nem járt együtt egyből a létszám csökkenésével, ellenkezőleg: 1966 és 1978 között a vállalat létszáma több mint hétezer fővel növekedett. Ez részben a termelés több mint hatszoros növekedésének, részben a termelési vertikum beolvasztásokkal megvalósított növelésének volt köszönhető - amelyet az egyes üzemek létszámának magas fluktuáció mellett csökkenése s az alkalmazási kritériumok szintjének leszállítása kísért. Mindez az előzménye a 1979-es "elbocsátási akciónak", amelyet a Rába vezetése a helyi pártvezetés ellenére, azaz utólagos behódolása mellett tett meg (Fazekas-Köllő 1990).

12. KSH Győr-Moson-Sopron megyei Igazgatósága adatai szerint.

13. E jelenség, amelyet - Vahcic és Petrin nyomán - Laky (1998a) "fekete lyukként", illetve egy OECD-tanulmányra hivatkozva a "középméretű vállalkozások általános deficitjeként" nevesít, többek közt a tőkehiányra, illetve a tradicionális életviteli mintákra - a háztartás megélhetésre és felhalmozásra orientálódására - vezette vissza.

14. A KSH 1995-ös nettó árbevételre vonatkozó (megyei) adatai szerint is a vállalkozások 0,5 százaléka produkálja a bevételek 40 százalékát, míg a vállalkozások 90 százaléka csak a nettó árbevétel 25 százalékát.

15. Részlet egy (megyei) gazdasági vezetővel folytatott interjúból (1996).

16. Saját számítás a Győr-Moson-Sopron megye statisztikai évkönyve 1996 összehasonlító megyei és regionális adatai alapján.

17. A Philips személyügyi igazgatója szerint a munkaerőért folytatott versenyben a fizetésen kívül (például a szakmunkások havi bruttó bére 100 ezer forint), a tiszta kultúrált munkahely, az ingyenes munkába szállítás vagy az olyan szolgáltatások például, hogy a dolgozók mikrohullámú sütőben melegíthetik a magukkal hozott ételt, fontosak lehetnek. (Munkaerőt szerez a Philips 1998: 15.)